

Rozsahom najdlhšia v tejto časti je štúdia *Benického Slovenské verše z heuristického a textovo-kritického hľadiska*, no tematicky presne zapadá do okruhu reflexií a vyrovnávaní sa s poznatkami, poklznutiami či nedoriešeniami doterajších literárnovedných tvrdení. Fragmentárnosť poskytnutého materiálu obyčajne poznačí výskumnú reč autora, ktorý nielen v oblasti stredoveku, ale i v oblasti časovo bližšieho baroka nedisponuje vždy dostatočným materiálom poskytujúcim bezpečné komparatívne zázemie. Gáfríkovej hypotetické tvrdenie, že dve náboženské piesne zapísané v závere rukopisu katolíka Benického sú „nepochybne evanjelickej proveniencie“, ostáva zatiaľ bez rukolapných dôkazov. Podľa nášho úsudku problém volá po serióznom vyčlenení piesňového jadra slovenského náboženského baroka (v Čechách si tento „kancionálový kánon“ všímajú viac), jadra ideovo i esteticky natoľko silného, že ho istý čas mali v repertoári obe konfesie.

Samotná autorka pokladala ďalej za potrebné vsunúť do knihy *Literárnohistorickú glossu k problému prepisu osobných mien* s polemizujúcim akcentom, korektne pojednávajúcu o písaní priezviska u starších autorov spôsobom, ktorý má podľa nej zodpovedať vlastnostiam slovenského jazykového a kultúrneho kódu.

Spoločné vydanie doteraz samostatne publikovaných kapitol prináša viacero kladov. Podčiarknuť treba najmä fakt, že publikácia v tejto podobe poskytne možnosť integrálneho pohľadu nielen na výskumný profil autorkinej bádateľskej práce, ale predovšetkým kumulovaním výsledkov jej výskumu ukáže danú problematiku v inom svetle. Vedľa seba sa objavujú nové súvislosti a zároveň vo výraznejšom rámci vstúpajú nové aspekty hodnotenia týchto rozporuplných storočí. Argumentácia je hodnoverná, spoľahlivá, štylizácia premyslená, logická a jasná.

G. Gáfríková v bádateľskej pokore prezentovanou knihou výrazne posilňuje rad novodobých literárnohistorických výskumov o výsledky korektnej, poctivej a vedecky fundovanej práce.

Marta Kerulová

KOLLÁROVÁ, Ivona: VYDAVATELIA V 18. STOROČÍ. TRILÓGIA K DEJINÁM TYPOGRAFICKÉHO MÉDIA. Bratislava : VEDA, 2006. 184 s.

Pozoruhodný vedecký debut *Cenzúra kníh v tereziánskom období* (1999) naznačoval, že historické podoby cenzúry neostanú výlučnou témou bádateľského programu Ivony Kollárovej v oblasti dejín knižnej kultúry. Po niekoľkých rokoch intenzívneho pramenného štúdia na Slovensku i v Maďarsku predložila výsledky „voľného pokračovania“ svojich výskumov v podnetnej monografii *Vydavatelja v 18. storočí* s podtitulom *Trilógia k dejinám typografického média*.

Už názov napovedá, že autorka sa rozhodla pre heuristicky i metodologicky náročný projekt ozrejmenia vydavateľskej dimenzie domácej knižnej kultúry v období raného osvietenstva. Ako podotýka v úvode, jej cieľom nebolo systematické a vyčerpávajúce spracovanie vydavateľskej činnosti v danom priestore a čase; išlo jej predovšetkým o postihnutie, pomenovanie a rozbor jej podstatných javov a vývojových tendencií. Principiálnym východiskom takto sformulovanej koncepcie sa stalo autorkino úsilie „spoznať celý komplex vzťahov produkovaných typografickým médium“ v relevantných dobových súvislostiach a dynamike, ale zároveň sa vyhnúť „nadbytočným presahom“ do iných vedeckých disciplín.

Práca pozostáva z troch rozsiahlych kapitol, resp. – ako ich autorka žánrovo označuje – relatívne samostatných „prípadových štúdií“. V každej z nich sleduje vydavateľskú činnosť a jej „protagonistov“ (vydavateľov) z troch rozličných aspektov a v troch odlišných rovinách prestúpených spoločnými súvislosťami, „spojenými s textom, jeho medializáciou a recepciou“. Zároveň berie do úvahy celý komplex vonkajších špecifických činiteľov, ktoré vstupovali do uhorského vydavateľského priestoru a zreteľne ho ovplyvňovali (úpravy a usmerňovanie zo strany štátu, ekonomické a sociokultúrne podmienky a pod.).

Pri skúmaní dobových vydavateľských možností a limitov sa Kollárová sústredila na

ozrejenie faktoru, ktorý sa v intenciách jej metodologickej stratégie javí ako kľúčový, totiž na *motív* vydavateľskej činnosti. V prvej kapitole predstavuje typ „neprofesionálnej a idealistickej motivácie“. Transparentný príklad jej poskytli vydavateľské projekty a aktivity profilej osobnosti uhorskej ranoosvietenskej vedy a vzdelanosti, Mateja Bela. V rámci jednotlivých podkapitol rozčlenila rozbor Belovej editorskej a vydavateľskej činnosti do niekoľkých typologických skupín (Preklady a vydávanie biblických textov a náboženských kníh, Uhorská historiografia a vlastiveda – Prodrumus, Adparatus, Notitia, Učebnice a slovníky, Bel vo vzťahu k rodiacej sa uhorskej žurnalistike – Nova Posoniensia, Ľudová zdravoveda – Flos medicinae, Konklúzie a otázniky na margo Belovho „vydavateľského programu“). Konceptne premysleným postupom dospela nielen k objasneniu motivácie, ale aj ďalších relevantných zložiek Belových vydavateľských aktivít (príprava textu, vplyv cenzúry, distribúcia a recepcia).

Z analýzy jednotlivých vydavateľských projektov (vykonaných na pozadí širšieho dobového kontextu) vyplýva, že významný predstaviteľ uhorského učeného sveta, podobne ako mnoho jeho predchodcov i súčasníkov, považoval typografické médium nielen za významný nástroj šírenia vedeckých poznatkov a vzdelanosti, ale aj za jedinečný prostriedok kultivovania súvekeho duchovného života. Najmä v súvislosti s realizáciou jeho vedeckého programu pripomína autorka i ďalšie dôležité prvky motivácie jeho vydavateľskej činnosti (naplnenie vedeckých ambícií, patriotizmus).

Za relevantnú črtu Belovej vydavateľskej činnosti považuje okolnosť, že tvorila integrálnu súčasť jeho vedeckých, pedagogických a kazateľských projektov. V tejto súvislosti autorka na konkrétnych príkladoch dokumentuje, že jeho vydavateľské aktivity po celý čas (približne 35 rokov) nekomplikoval iba „nekomerčný prístup vedca k typografickému médiu“, ale zaťažovala ho najmä organizačná stránka vydávania a distribúcie kníh. Na málo rozvinutých organizačných, finančných či odberateľských podmienkach vydavateľskej sféry v Uhorsku,

ku ktorým sa pridružoval i nepravý a zdĺhavý cenzúrny systém, stroskotala, resp. nedospela k dovŕšeniu značná časť jeho (a nielen jeho) ambícií a plánov (stačí spomenúť vydavateľsky nedokončený veľkorysý vlastivedný projekt *Notitia*). Kollárovej výskum ukázal, že v domácom prostredí spolupracoval Bel iba s Brewero-
vou a Royerovou oficínou. Väčšiu časť svojich vydavateľských projektov uskutočnil vďaka dobrým osobným kontaktom, finančnej pomoci – a najmä miernejšej cenzúre – za hranicami Uhorska, predovšetkým v Nemecku (tradičnom vydavateľskom zázemí uhorských/slovenských autorov nekatolíckej proveniencie). Autorka podrobne zdokumentovala, že aj za týchto zložitých okolností sa mu podarilo vydať úctyhodný počet náboženských, pedagogických a vedeckých textov. Viaceré tituly s primerane širokým odberateľským zázemím (predovšetkým jazykové učebnice) dlhodobo vychádzali v opakovaných reedíciách. Do istej miery s tým kontrastuje Belova vydavateľsky menej úspešná realizácia jeho grandiózneho vedeckého programu. Hlavné príčiny neúspechu vysvetľuje Kollárová konkrétne dokumentovanou disharmóniou medzi vydavateľskými ambíciami, realizačnými možnosťami a obmedzeným čitateľským potenciálom. Rovnako sa na ňom podieľali antagonistické zážitky obchodných záujmov kníhkupcov s nekomerčným vnímaním vydavateľskej činnosti zo strany autora (charakterizuje ich o. i. konflikt medzi Matejom Belom a viedenským kníhkupcom Straubom).

Druhú kapitolu venovala autorka analytiko-syntetickému výskumu profesionálneho vydavateľstva uplatňujúceho aj komerčné hľadisko. Ako vhodný „modelový“ objekt si vybrala činnosť bratislavského typografa Jána Michala Landerera (1726 – 1795), ktorého meno figuruje v impresách asi 1700 titulov. Zamerala sa predovšetkým „na jeho pôsobenie, produkciu, odberateľské zázemie a komplex vzťahov, v ktorých tlačiareň pôsobila a ktoré generovala“. Dlhodobé (takmer polstoročné) pôsobenie tohto kníhtlačiaru spolu so zachovanou produkciou jeho tlačiarne jej umožnilo sledovať viaceré podstatné aspekty vydavateľského komplexu

(vplyvy reglementácie, vzťah tlačiara k bezprostrednému recipientskému okoliu, k mestu a ku katolíckej cirkvi).

Koncepcne uvážená analýza produkcie viedla autorku k identifikovaniu dominantných vydavateľských trendov a zároveň k určeniu vydavateľsky „notorizovaných“ titulov, resp. textov, ktoré boli z rozmanitých dôvodov z mediálneho priestoru vytláčané, resp. marginalizované. Rovnako sa jej podarilo ozrejmiť proces formovania autorských práv a postavenie autora vo vydavateľskom systéme. Aj keď s netajeným sklamaním priznáva, že v zamýšľanom výskume ďalších otázok jej zabránila absencia autentických prameňov, jej zistenia potvrdzujú, že zo sond do landererovského vydavateľského komplexu vytlačila maximum.

Pre literárneho historika sú mimoriadne cenné najmä pasáže venované rozboru „landererovskej“ produkcie. Autorka rezignovala na tradičný – z hľadiska jej koncepcie nevyhovujúci – tematický princíp triedenia. Rozhodla sa pre vyššie spomenutý princíp identifikácie vydavateľských trendov, z ktorých odvodila jednotlivé vydavateľské okruhy. Analýzu piatich okruhov (náboženská produkcia, učebnice, príležitostné vydania, historiografia a vydávanie odborných textov) podáva v samostatných kapitolách so subtilnejším členením problematiky. Všetchna si však i ďalšie vydavateľské okruhy. Osobitne atraktívnemu produktu vydavateľskej činnosti – kalendárom – venuje pozornosť v tretej kapitole knihy; tzv. „školské vydania“ sú zase súčasťou kapitoly o vydávaní učebníc. Iba okrajovo (vzhľadom na ich marginálny význam) sa zmieňuje o tlačiach zahrnutých do skupiny „objednávky kráľovstva a úradov“.

Analýza produkcie Landererovej tlačiarne poukázala okrem iného na významné momenty z hľadiska čitateľského potenciálu, kde určujúcu úlohu zohrával koeficient gramotnosti. Autorka pripomína, že stupňu „literatus“ zodpovedali v Uhorsku päťdesiatych a šesťdesiatych rokov 18. storočia len isté vrstvy mestskej society, príslušníci vysokej šľachty, duchovenstva a intelektuálnej elity. V dôsledku týchto pomerov pozostávala v tom čase vydavateľská produkcia (nie-

len) Landererovej tlačiarne predovšetkým z lektúry širších obyvateľských vrstiev (katechizmy, modlitebné knihy, spevníky a kalendáre). Optimalizáciu prinieslo až uplatnenie vzdelávacej reformy Ratio educationis v nasledujúcich dvoch desaťročiach, keď sa Landererova tlačiareň vymaňuje z provinčnej pozície (evidentne narastajúci počet vydaní vedeckej a literárnej produkcie). Pri analýze zachovaných archívnych materiálov (korešpondencia, rukopisné texty) monitorovala autorka aj nerealizované vydavateľské projekty. Podľa jej zistení mala na nich nepochybný podiel Landererova obmedzená ústretovosť (preferovanie vlastných predstáv s elimináciou finančne riskantných titulov). Naopak, pri viacerých uskutočnených vydaniach „rizikovejších“ titulov (najmä od nekatolíckych autorov) zohral svojimi intervenciami významnú úlohu známy bratislavský evanjelický farár, spisovateľ a redaktor Michal Instititoris Mošovský. (Pripomeňme aspoň Zmeškalovu Školu Jóbovu, kde Kollárová koriguje chybné údaje doterajšej literatúry o identite autora.)

Z hľadiska poznania dobovej literárnej kultúry tvorí osobitne prínosnú kapitolu analýza príležitostných vydaní, ktoré predstavovali pre Landererovu tlačiareň (ale i pre ostatné oficíny) lukratívnu záležitosť. Motiváciou ich vydávania boli nielen rodinné a spoločenské príležitosti, ale aj medializácia závažných udalostí s vážnejším spoločenským dosahom. Kollárová pripomína striktne ohraničený sociálny rámec autorov i adresátov a upozorňuje, že ich špecifická sociálna a etnická rozvrstvenosť sa odrážala aj v multilingválnom charaktere príležitostných vydaní (vychádzali v latinskom, nemeckom, slovenskom/českom i maďarskom jazyku). Všetchna si nielen grafické komponenty príležitostných vydaní, ale aj ich typické textové prvky (chronostichy, iniciálky), vrátane špeciálnych, dobovo populárnych foriem hry s textom a s číslami (tzv. vaticinium cabbalisticum). Pre literárnohistorický výskum je dôležité aj Kollárovej zistenie, že potenciál tvorby príležitostných textov prevažoval nad vydavateľským potenciálom. Potvrdzuje to pozoruhodný počet príležitostných básní (zachovaných aj vo fondoch Lyceálnej knižnice v Bratislave).

V tejto súvislosti súhlasíme s autorkinou hypotetickou úvahou, že kaligraficky napísaná príležitostná rukopisná báseň predstavovala podľa všetkého rovnocenné vyjadrenie vzťahu či emócií voči adresátovi ako jej tlačene vydanie. S poľutovaním treba na druhej strane konštatovať, že skľučujúci, ba zahanbujúci stav literárnohistorického výskumu domácej básnickej príležitostnej tvorby autorky len sotva poskytol primerané informácie a impulzy; do značnej miery sa to týka aj miery dnešného literárnovedného poznania ďalších žánrov skúmanej produkcie.

Obsah tretej kapitoly sa dotýka ekonomicko-obchodných aspektov vydavateľskej činnosti. Kollárová v nej sleduje podoby koexistencie viacerých vydavateľov „v relatívne malom priestore s nízkym recipientským zázemím daným najmä nízkou gramotnosťou obyvateľstva“. Charakteristickými prejavmi tohto „spolužitia“ boli napätia a konflikty, ktorých zdroje možno vidieť v ochrane vydavateľských záujmov prostredníctvom privilégií. Štúdium zachovaných archívnych dokumentov poskytlo autorky možnosť odkryť z tohto hľadiska vzťahy a správanie niekoľkých vydavateľov práve v súvislosti s vydavateľsky priťažlivou produkciou kalendárov.

Výsledky, ktoré Ivona Kollárová v knihe prezentuje, potvrdzujú, že si zvolila premyslené a spoľahlivé metodologické instrumentarium. Jeho výpovednú hodnotu zvyrazňuje fakt, že v celom rozsahu vychádza z dôsledného pramenného výskumu, významne posúvajúce poznanie málo známeho úseku dejín našej knižnej, ale aj literárnej kultúry. Korektne – s rešpektom i kriticky – sa autorka vyrovnáva aj s predchádzajúcim výskumom (čo u nás najmä v poslednom čase nebýva samozrejmosťou).

Kniha zaujme aj civilným, pseudovedeckými floskulami nezaťaženým, zato erudovaným spôsobom výkladu, doplneným vhodne vybranou obrazovou dokumentáciou.

Pre úplnosť informácie radi dodávame, že kniha významne uspela aj v súťaži mladých vedeckých pracovníkov Slovenskej akadémie vied za rok 2006.

Gizela Gáfriková

RONENOVÁ, Ruth: MOŽNÉ SVĚTY V TEORII LITERATURY. Brno : Host, 2006. 296 s.

Dlhodobé pokusy literárnej vedy vysvetliť pojem fikcia ponúkajú vo svojej histórii rad celkom inšpiratívnych textov. Väčšina z nich obsahuje množinu interdisciplinárnych pojmov zdôrazňujúcich špecifický kultúrny kontext celého problému. V týchto súradniciach vnímame aj dielo teoretičky a zároveň aj spoluzakladateľky teórie fiktívnych svetov Ruth Ronenovej z tel-avivskej univerzity. Jej rozsiahla štúdia *Možné světy v teorii literatury* (1994) ponúka deskriptívny pohľad na spôsob uvažovania o literárnych konceptoch fiktívnych svetov a tiež definície všeobecných predpokladov významu literárneho diela, ktorého kritériá určujú podrobné logicko-sémantické analýzy. Vhodným priestorom na modelovanie týchto systémov sa stáva od sedemdesiatych rokov teória možných svetov, pričom filozofický rámec dodáva tomuto formujúcemu sa variantu skúmania literatúry už spomenutý kultúrohistorický rozmer. Jeho základom sú práce literárnych vedcov (Doležel, Pavel, Eco, Ryanová, Vainaová, Margolin), snažiacich sa o nové, syntetické poňatie fiktivnosti.

Predpokladom k vstupu do tejto problematiky je určité osvojenie si narábania s modalitami. Ich kreovanie je pomerne dôležitým atribútom možných svetov. Ronenová preto využíva pluralitu viacerých svetov (neraz odporujúcich fyzikálnym a logickým zákonitostiam). Skúmaním ich existencie sa rovina logiky stáva kľúčom k odpovediam poukazujúcim na špecifické ontologické perspektívy, na zákony logiky interferencie alebo dokonca na nastolené otázky sémantického významu. Potrebnú dôležitosť nadobúdajú práve pri identifikovaní fiktivnosti. Spolupráca literárnoteoretických predpokladov a filozofických východísk však nie je podľa autorky mechanickým preberaním terminológie možných svetov. V celej práci totiž poukazuje na samostatnosť literárnych textov, potrebám vysvetľovania tohto spojenectva sa ale programovo nevyhýba. Odkrýva ich vďaka systematickému prístupu k logike možných svetov a k možnosti impliká-